

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ДО ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Чернігівський національний технологічний університет
вул. Шевченка, 95, 14035, Чернігів, Україна
E-mail: kriminal409@ukr.net

Мета: окреслити мету покарання. Охарактеризувати основні права засуджених до довічного позбавлення волі, що визначені Конвенцією про захист прав людини та основних свобод. Проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини щодо захисту прав засуджених в Україні та інших країнах. З'ясувати необхідність та доцільність застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. **Методи:** для досягнення мети дослідження були використані загально- та конкретно-наукові (спеціальні) методи. **Результати:** впровадження механізму умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі сприяло б суттєвому підвищенню захисту прав і свобод осіб, зокрема засуджених до довічного позбавлення волі, а також продовжило б курс України щодо євростандартизації законів. **Обговорення:** автор з'ясовує, чи доцільно застосовувати умовно-дострокове звільнення для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Ключові слова: мета покарання, права засуджених до довічного позбавлення волі, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, заборона катування.

Постановка проблеми та її актуальність. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідна норма Конституції України визначає керівні принципи побудови всієї законодавчої моделі, у тому числі системи кримінально-виконавчого права, одним із головних недоліків якого є недосконалість законодавчого врегулювання захисту прав осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Головний акцент робиться на неможливості застосування умовно-дострокового звільнення до таких осіб. Вказана тема набуває особливого значення з огляду на міжнародну практику застосування позбавлення волі до засуджених, особливо на рішення Європейського суду з прав людини з цього приводу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемні питання кримінально-виконавчого права були і є у полі зору таких вчених як: В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, О.М. Джужа,

Т.А. Денисова, О.Г. Колб, В.О. Корчинський, А.А. Музика, Р.М. Підвисоцький, В.М. Романов, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, С.Я. Фаренюк, С.І. Халімон, С.В. Царюк, Ю.В. Шинкарьов, І.С. Яковець та ін.

Проте, певні аспекти цієї проблеми недостатньо розкриті та потребують подальшого дослідження. В той же час внаслідок процесу реформування національного законодавства у галузі прав людини, прав засуджених та його адаптація до сучасних загальноєвропейських стандартів кримінально-виконавче право вимагає постійного перегляду, аналізу нормативних актів у даній сфері, що й зумовлює актуальність статті.

Мета статті – охарактеризувати відбування покарання засудженими до довічного позбавлення волі. Проаналізувати основні права засуджених до довічного позбавлення волі, визначені Конвенцією про захист прав людини та основних свобод. З'ясувати необхідність та доцільність застосування умовно-дострокового звіль-

нення до осіб засуджених до довічного позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ані КК України, ані КВК України не дозволяють застосовувати умовно-дострокове звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, лише передбачають можливість подати клопотання про помилування після відбуття засудженим не менше двадцяти років призначеного покарання. На перший погляд, такий підхід здається справедливим, бо довічне позбавлення волі призначається за вчинення особливо тяжких злочинів і лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк (ст. 64 КК). Однак, якщо розібратися з позиції науки кримінально-виконавчого права, то з впевненістю можемо стверджувати, що європейський досвід, щодо застосування умовно-дострокового звільнення відносно осіб засуджених до довічного позбавлення волі потрібно обов'язково врахувати і можливо внести зміни до КВК України (на сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано ряд законопроектів, які передбачають право на УДЗ для довічників) з наступних підстав. По-перше мета покарання – не тільки кара, а й виправлення. Виправляти засуджених законодавство зобов'язує всіх, незалежно від виду призначеного покарання, а, отже, і тих, яким призначено довічне позбавлення волі. Нагадаємо, що найефективніший засіб виправлення – заохочення, а згідно КВК України до заохочень відноситься умовно-дострокове звільнення. Чинний КВК України не встановлює окремих видів заходів заохочення для засуджених до довічного позбавлення волі, тобто до них застосовуються норми ст. 130 КВК України (заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі). Однак, такі науковці як К.А. Автухов, В.В. Карелін, І.С. Яковець зазначають, що норми ч. 1. ст. 130 КВК України не тягнуть за собою ніяких змін умов тримання та становища засудженого до довічного позбавлення волі, тому вони і не виступають як мета для нього [1, с. 190]. Отже, як бачимо, законодавець нехтує метою покарання – виправленням засуджених до довічного позбавлення волі.

По-друге, після проголошення вироку судом у засудженого до довічного позбавлення волі втрачається сенс життя (9 випадків із 10); більшість засуджених (86 %) втрачає вже в перший рік відбування покарання будь-які соціальні зв'язки; позбавлення чи значне обмеження спілкування, інформаційний «голод» негативно впливають на морально-психологічне здоров'я засудженого; обмежений простір існування провокує появу різного роду фобій та хвороб [2, с. 25].

Не є таємницею, що перебування в умовах ізоляції сприяє розірванню зв'язків з близькими. Засуджені до довічного позбавлення волі у цьому плані – найуразливіша категорія, перебуваючи тривалий час в ізоляції, вони втрачають зв'язок із реальністю, неадекватно сприймають оточення.

Є.Ю. Бараш стверджує, що особистість засуджених довічно здатна змінюватися, зокрема, в позитивний бік [3, с. 160]. А І.С. Яковець зазначає, що певна частина осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, здатні стати на шлях виправлення, тому питання впливу на них за рахунок заходів заохочень, зокрема, застосування умовно-дострокового звільнення, заслуговує на своє вирішення [4, с. 106]. Твердження зазначених авторів не викликає суттєвого заперечення.

Крім того, в Рекомендаціях за № Rec (2003) 22 Комітету Міністрів Ради Європи «Про умовно-дострокове звільнення», які прийняті 24.09.2003 р. на 583 засіданні представників міністрів, в п. 4.а зазначено, що для того, щоб зменшити несприятливі наслідки позбавлення волі і сприяти поверненню засудженого в суспільство на умовах, які гарантували б безпеку суспільства, умовно-дострокове звільнення повинно бути на підставі закону доступно кожному засудженому, включаючи осіб, засуджених до довічного позбавлення волі [5].

По-третє, відсутність права у осіб засуджених до довічного позбавлення волі на умовно-дострокове звільнення, згідно рішень Європейського суду з прав людини є порушенням прав людини і громадянина. Так як Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція) у ст. 3 підкреслює, що нікого

не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Подібна норма закріплена і в українському законодавстві на найвищому рівні [6, ст. 18].

Нагадаємо, що при вступі України до Ради Європи, вона взяла на себе зобов'язання дотримуватись Конвенції, поставивши підпис під Протоколом № 6 щодо скасування смертної кари. Але відсутність механізму умовно-дostroкового звільнення від довічного позбавлення волі ставить під серйозний сумнів реальність виконання Україною вищезазначених положень. Подібний висновок витікає з міжнародного досвіду, зокрема, у справі «Ласло Магяр проти Угорщини» Європейський суд з прав людини (далі – Суд) підкреслює наступне: «Якщо національне законодавство передбачає можливість перегляду довічного ув'язнення з метою його скорочення, пом'якшення, припинення або умовно-дostroкового звільнення засудженого, цього буде достатньо, щоб задовольнити статтю 3 Конвенції» [7]. Схожі висновки Суд виносить і у справі «Вінтера та інших проти Об'єднаного Королівства», зазначаючи, що довічно ув'язнений має право знати, на початку відбування покарання, що він повинен робити, щоб розглянути можливість його звільнення та, зокрема, за яких умов відбудеться перегляд судового рішення та коли про це може бути подано клопотання. Відповідно, якщо внутрішнє законодавство не передбачає ніякого механізму або можливостей перегляду довічного ув'язнення, то несумісність зі статтею 3 Конвенції на цій основі виникає вже в момент призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, а не на більш пізній стадії» [8].

Відсутність в Україні механізму умовно-дostroкового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі компенсується, на думку законодавця, наявністю інституту помилування, який регулюється Положенням про порядок здійснення помилування (далі – Положення № 223/2015), затвердженого Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015). Його аналіз дозволяє прийти до висновку, що помилування для довічників фактично відбува-

ється через заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років (п. 2); крім того, таке клопотання може бути подано після відбуття особою не менше 20 років призначеного покарання [9].

Відсутність механізму умовно-дostroкового звільнення від довічного позбавлення волі українські суди тлумачать по-різному. Наприклад, Роменський міськрайонний суд Сумської області у своїй ухвалі від 20.06.2017 р. (справа № 585/2027/17) посилання засудженого на порушення ст. 3 Конвенції обґрунтовує таким чином, що «необхідність з боку держави передбачення можливості та механізму умовно-дostroкового звільнення засудженого до довічного позбавлення волі, суд вважає недоцільним, оскільки в такому випадку на виконання рішення Європейського суду держава повинна внести зміни до законодавства на усунення встановлених судом порушень, а відтак, до прийняття відповідного Закону, вирішення судом порушеного в клопотанні засудженого питання законодавчо не передбачено» [10]. Крім того, Жовтневий районний суд м. Харкова відмову у задоволенні клопотання про заміну невідбутої частини покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким мотивує тим, що «КК України передбачена можливість заміни покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням шляхом помилування засудженого, що у повній мірі відповідає вимогам Конвенції та практиці Суду» (ухвала від 18.06.2006 р., справа № 639/6790/15-к) [11].

Цілком логічно, що подібні висновки вітчизняних судів є не що іншим, як відсутність бажання «бачити проблему». Адже суд не переконаний, що інститут президентського помилування сам по собі (без права на умовно-дostroкове звільнення) дозволяє будь-якому засудженому зрозуміти, що він повинен зробити, щоб подати клопотання про звільнення, і при яких умовах, на думку суду, таке регулювання не гарантує належного розгляду змін та прогресу, досягнутого засудженим в напрямку реабілітації, які б значні вони не були. Відповідно, відбулося порушення статті 3 Конвенції.

Крім того, Європейський комітет із запобігання катуванням, підбиваючи підсумки свого візиту в Україну в 2016 році прямо зазначив про відсутність в нашій державі реалістичної перспективи звільнення від довічного позбавлення волі, як того вимагає стаття 3 Конвенції. Також, він окремо визнав чинний в нашій державі механізм помилування щодо довічників таким, що не є реалістичною перспективою (параграф 40 Доповіді, СРТ/Inf (2017) 15) [12].

Залишаючись єдиним шансом особи вийти на волю, інститут помилування в Україні є майже неіснуючим. У останні роки простежується тенденція спаду кількості помилуваних осіб: за президентства Л.Д. Кучми й В.А. Ющенко щороку милували майже тисячу засуджених, за 2011-2014 роки В.Ф. Янукович помилував тільки 43 особи. П.О. Порошенко в червні 2016 року підписав указ про помилування 20 осіб. Ми бачимо, що помилування взагалі починає «зникати», то чи можна говорити про його ефективність та дієвість? [13].

Незважаючи на вищевикладене, деякі спроби щодо впровадження умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі в Україні мали місце. Зокрема, 03.03.2015 р. Верховною Радою України було зареєстровано законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням», який давав би змогу претендувати на умовно-дострокове звільнення засудженим до довічного позбавлення волі після певного терміну відбукання покарання. Однак 18.12.2015 р. його було повернуто з вето Президента України для скасування.

Висновки. Отже, на нашу думку, застосування умовно-дострокового звільнення для осіб засуджених до довічного позбавлення волі є раціональним та правильним кроком в напрямку країн Європи та гуманізації законодавства. Застосування умовно-дострокового звільнення для осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі в першу чергу підніме соціальні стандарти, усуне порушення законодавства з боку держави, підніме рівень життя осіб засуджених до довічного позбавлення волі, зможе значною мірою зменшити соціальну дезадаптацію осіб та допоможе заощадити кошти, які витрачаються з державного бюджету, також в наслідок застосу-

вання умовно-дострокового звільнення для осіб засуджених до довічного позбавлення волі не буде втрачатися частина мети покарання встановлена ст. 55 КК України, адже покарання має на меті не тільки кару, але й вправлення.

Дивлячись на позитивні зміни, які можливі в разі застосування умовно-дострокового звільнення для осіб засуджених до довічного позбавлення волі можливо із впевненістю сказати, що такий крок є необхідним для побудови соціальної, справедливої та гуманної держави, яка орієнтується на стандарти країн Європи.

Література

1. Карелін В. В. Правове регулювання застосування заходів заохочення та стягнення у процесі виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією засуджених: монографія / В. В. Карелін, І. С. Яковець, К. А. Автухов; за заг.ред. А. Х. Степанюка. – Х.: Право, 2014. – 240 с.

2. Мірошниченко Н. О. Особливості застосування технологій виховної роботи із особами, засудженими до довічного позбавлення волі. Соціально-виховні та психологічні аспекти діяльності пенітенціарного персоналу із засудженими до довічного позбавлення волі в Україні: матеріали кругл. столу, м. Біла Церква, 11 грудня 2008 р. – Біла Церква, 2008. – С. 24-28.

3. Бараш Є. Ю. Щодо гуманізації виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі / Є. Ю. Бараш // Право України. – 2010. – № 2. – С. 158-164.

4. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: монографія / І. С. Яковець. – Харків, 2012. – 207 с.

5. Рекомендація № Rec (2003) 22 Комітета міністрів Совета Европы государствам-членам «Об условно-досрочном освобождении» (24 сентября 2003 г.). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_665 (дата звернення 05.08.2018).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.08.2018).

7. *Рішення* Європейського суду з прав людини «Ласло Маг'яр проти Угорщини». URL: <http://khp.org> (дата звернення: 06.08.2018).

8. *Рішення* Європейського суду з прав людини «Вінтер та інші проти Об'єднаного Королівства». URL: <http://khp.org> (дата звернення: 06.08.2018).

9. *Про* Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 06.08.2018).

10. *Ухвала* Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18 січня 2017 р., справа № 585/5108/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 6.08.2018).

11. *Ухвала* Жовтневого районного суду м. Харкова від 18 серпня 2016 р., справа № 639/6790/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 06.08.2018).

12. *Як* зупинити нову смертну кару, або Мораторій на довічне позбавлення волі (Заголовок з екрану). URL: https://dt.ua/internal/yak-zupiniti-novu-smertnu-karu-abo-moratoriy-na-dovichne-rozbavleniya-voli-256272_.html (дата звернення: 6.08.2018).

13. *Помилувати*, не можна карати (Заголовок з екрану). URL: <https://dt.ua/socium/pomiluvati-ne-mozhna-karati> (дата звернення: 06.08.2018).

References

1. *Karelin V. V.* Pravove reguljuvannja zastosuvannja zahodiv zaohochennja ta stjagnennja u procesi vykonannja pokaran', pov'jazanyh z izoljacijeju zasudzhenyh: monografija / V. V. Karelin, I. S. Jakovec', K. A. Avtuhov; za zag.red. A. H. Stepanjuka. – H.: Pravo, 2014. – 240 s.

2. *Miroshnychenko N. O.* Osoblyvosti zastosuvannja tehnologij vyhovnoi' roboty iz osobamy, zasudzhenymy do dovichnogo pozbavlenja voli. Social'no-vyhovni ta psihologichni aspekty dijal'nosti penitenciarного personalu iz zasudzhenymy do dovichnogo pozbavlenja voli v Ukraini: materialy krugl. stolu, m. Bila Cerkva, 11 grudnja 2008 r. – Bila Cerkva, 2008. – S. 24-28.

3. *Barash Je. Ju.* Shhodo gumanizacii' vykonannja pokarannja u vygljadi dovichnogo

pozbavlenja voli / Je. Ju. Barash // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 2. – S. 158-164.

4. *Jakovec' I. S.* Umovno-dostrokove zvil'nenja ta zamina nevidbutoi' chastyny pokarannja bil'sh m'jakym: monografija / I. S. Jakovec'. – Harkiv, 2012. – 207 s.

5. *Rekomendacija* № Rec (2003) 22 Komiteta ministriv Soveta Evropy gosudarstvam-chlenam «Ob uslovno-dosrochnom osvobozhdenii» (24 sentjabrja 2003 g.). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_665 (дата звернення: 05.08.2018).

6. *Konvencija* pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod vid 4 lystopada 1950 r. (ratifikovano Zakonom № 475/97-VR vid 17.07.1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.08.2018).

7. *Rishennja* Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny «Laslo Mag'jar proty Ugorshhyny». URL: <http://khp.org> (дата звернення: 06.08.2018).

8. *Rishennja* Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny «Vinter ta inshi proty Ob'jednanogo Korolivstva». URL: <http://khp.org> (дата звернення: 06.08.2018).

9. *Pro* Polozhennja pro porjadok zdijsnennja pomyluvannja: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21 kvitnja 2015 r. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 06.08.2018).

10. *Uhvala* Romens'kogo mis'krajonnogo sudu Sums'koi' oblasti vid 18 sichnja 2017 r., справа № 585/5108/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 6.08.2018).

11. *Uhvala* Zhovtneвого rajonnogo sudu m. Harkova vid 18 serpnja 2016 r., справа № 639/6790/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 06.08.2018).

12. *Jak* zupynyty novu smertnu karu, або Мораторій на довічне позбавлення волі (Заголовок з екрану). URL: https://dt.ua/internal/yak-zupiniti-novu-smertnu-karu-abo-moratoriy-na-dovichne-rozbavleniya-voli-256272_.html (дата звернення: 6.08.2018).

13. *Pomylyvaty*, не можна карати (Заголовок з екрану). URL: <https://dt.ua/socium/pomiluvati-ne-mozhna-karati> (дата звернення: 06.08.2018).

**ПРИМЕНЕНИЕ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ
К ЛИЦАМ, ОСУЖДЕННЫМ К ПОЖИЗНЕННОМУ ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ**

Черниговский национальный технологический университет
ул. Шевченко, 95, 14035, Чернигов, Украина
E-mail: kriminal409@ukr.net

Цель: сформулировать цель наказания. Охарактеризировать основные права осужденных к пожизненному лишению свободы, определенные Конвенцией о защите прав человека и основных свобод. Проанализировать решения Европейского суда по защите прав осужденных в Украине и других странах. Выяснить необходимость и целесообразность применения условно-досрочного освобождения к лицам осужденным к пожизненному лишению свободы. **Методы:** для достижения цели исследования были использованы общие и конкретно научные (специальные) методы. **Результаты:** внедрение механизма условно-досрочного освобождения от пожизненного лишения свободы способствовало бы существенному повышению защиты прав и свобод лиц, в том числе осужденных к пожизненному лишению свободы, а также продолжило бы курс Украины касательно евростандартизации законов. **Обсуждение:** автор анализирует целесообразность применения условно-досрочного освобождения для лиц, осужденных к пожизненному лишению свободы.

Ключевые слова: цель наказания, права осужденных к пожизненному лишению свободы, Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, запрет пыток.

N. Kolomyets

**ON THE APPLICATION OF EARLY RELEASE ON PAROLE
FOR PERSONS SENTENCED TO LIFE IMPRISONMENT**

Chernihiv National University of Technology
Shevchenko str., 95, 14035, Chernihiv, Ukraine
E-mail: kriminal409@ukr.net

Goal: outline the purpose of punishment. To characterize the basic rights of persons sentenced to life imprisonment, as defined by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Analyze the decisions of the European Court of Human Rights on the protection of the rights of convicts in Ukraine and other countries. To find out the necessity and expediency of the application of early release on parole for persons sentenced to life imprisonment. **Methods:** general and specific scientific (special) methods were used to achieve the research goal. **Results:** the introduction of an early release on parole from life imprisonment would greatly enhance the protection of the rights and freedoms of individuals, in particular those sentenced to life imprisonment, and would continue the policy of Ukraine on European standardization of laws. **Discussion:** the author finds out whether it is expedient to apply early release on parole for persons sentenced to life imprisonment.

Keywords: the purpose of punishment, the rights of sentenced to life imprisonment, the European Court of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the prohibition of torture.